
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

KÁLMÁNY LAJOS NYOMÁBAN

Beszédes Valéria: *Jávorfácsk*a, félszáz szajáni népmese, Életjel Könyvek 15., Szabadka, 1978

A XIX. század utolsó évtizedeire esett Kálmány Lajos népköltészetgyűjtő munkássága, mely nemcsak a jugoszláviai magyarság szempontjából jelentős, hanem az egyetemes magyar folklórkutatásban is fontos helyet foglal el. A bánáti magyarság múlt századi életének legteljesebb szellemi képét őrzik a területén gyűjtött népmesék, népdalok, balladák. Kálmány Lajos munkássága külön fejezetet érdemel a jugoszláviai magyarság néprajzának történetében. A tudós pap 1879/80-ban Szajánban tölti be a kápláni tisztelet. Ekkor már tudatos kutatója a népköltészet kincseinek. Benedek Elek is „kalapot emel” Kálmány gyűjtői érdeme előtt, dicséri szerteágazó gyűjtőmunkáját, és egyben bírálja is, amiért túlzásba viszi a lelkiismeretességet a szöveghűséggel kapcsolatban, vagyis „mit hogyan kap, úgy ad — minden kritika nélkül”. Aránylag kevés szajáni mesét közöl, összesen 24-et (a Szeged népe II. kötetében 18-at; a Szeged népe III. kötetében egyet; a Hagyományok I. kötetében 4-et és a II. kötetében egyet).

Beszédes Valéria munkáját, mely tulajdonképpen Szaján jelenlegi mesekincsét dolgozza fel, jelentős kezdeményezésnek kell tartanunk a jugoszláviai magyar mesekutatásban. Szakmai hozzáértéssel gyűjt Kálmány nyomában. A *Jávorfácsk*a című szajáni mesegyűjteménye értékes kezdeményezés. A közzétett ötven mesét követő alapos tanulmányában rávilágít arra, hogy a vajdasági falu mennyire hagyományörző; meseanyagában, mintegy száz év távlatából, milyen műfaji változások tapasztalhatók. Teljes társadalmi háttérrel ad a meséknek; a falu történetével és Kálmány gyűjtésével is megismerkedik az olvasó az utószóban. De nem kevésbé jelentős tanulmányának az a része, melyben a mese életéről, a mesemondók egyéniségéről, a mesék műfaji összetételéről, szerkezetéről és stílusáról ír.

Keserű szájjal vesszük tudomásul a gyűjtő megállapítását, miszerint „Szajánban már nincs hagyománya a mesemondásnak a megváltozott

társadalmi tudat és szociális helyzet miatt”, mégis érdeklődéssel olvasuk a szajáni mesék legszebbjeit a *Jávorfácskában*. Beszédes Valéria 1973-tól két éven keresztül gyűjtött a faluban, 13 adatközlőtől mintegy 74 mesét és ezeknek a javát, 50-et közöl a gyűjteményben. A mesék több mint fele trufa és tréfás legendamese, a tündérmesékkal szemben ezek kerülnek előtérbe a szajáni mesekincsben. Kálmány még sok Mátyás-anekdótát gyűjtött a környéken, ma már csak alig néhányat ismernek (A kolozsvári bíró, A megfejt három bakkecske), de egyik sem olvasható a kötetben. A Jézusról és Szent Péterről szóló történetek azonban ma is közkedveltek, ezeket főleg asszonyok mesélik, Ilyen legendamese a Kálmány gyűjtésében előforduló, de ma már nem ismert *Mé bogárzik most a marha, mikor ez előtt a juh bogáرزott?* (Szeged népe II. k. 140. 1. 17. sz. BN 779 XVII.*) A kötetben a *bogárzik* helyett *bogázik* van, ami bizonyára elírás lehet, hiszen a mesében a *bogárzás* jelentése (tájszó; állat, főleg marhaféle vagy ló párzási időszakában futkos, nyugtalanul viselkedik) fontos szerepet tölt be, míg a megváltozott szó, „bogázik” értelmetlen.

Külön fejezetben foglalkozik a mesemondókkal, azaz a négy legjelentősebbel. A mesemondás általában az idősebb korosztályra, a 60—70 évesekre jellemző. Mesemondói között egy cigány is szerepel, aki azért is jelentős, mint azt meséi is bizonyítják, gyakran szerb vagy cigány kifejezéseket is beépít szövegébe pl. (Kígyófújta királyfi, A pórére vetkőztetett udvarló, Sandi Bandi II.).

Tanulságos Szaján múlt századi és jelenkori mesekincsének csoportosítása is:

1. Kálmány szajáni gyűjtése — külön megjelöli azokat a meséket, amelyeket még ma is ismernek. Itt azonban meg kell jegyeznünk egy mulasztást. Beszédes Valéria ugyanis Kálmány nyomában gyűjt, de nem közöl egyetlen olyan mesét sem, melyet már Kálmány gyűjtött és állítása szerint még ma is ismernek a szajániak. Összesen 6 ilyen mese van és összehasonlításként nem lett volna érdektelen ezek közül is néhányat bemutatni, hogy az esetleges változásokat (meseszerkezet, nyelv) láthassa az olvasó. Ezt annál inkább számon kérhetjük, mert a *Jávorfácsk*a nem kizárólag a mesekedvelő olvasóknak készült, hanem igényes 50 oldalas tanulmányát tekintve a szakembereknek is.

2. A Vajdaságban gyűjtött mesék közül azokat tüntette fel, amelyeket ismernek a faluban. Ezeknek a száma mindössze 11. Ha tekintetbe vesszük, hogy Jugoszlávia magyarlakta területein kb. 450 mesét gyűjtöttek a múlt század végétől napjainkig és ezek közül csak 11-et ismernek Szajánban, akkor bizony ez a mennyiség elgondolkodtató.

3. Kálmány magyarországi illetve romániai gyűjtéséből azokat említi, melyeket ma is ismernek a szajániak (19 mese!).

4. Török Károly Csongrád megyei gyűjtése (3 mese).

5. Ma ismerik Szajánban, de Kálmány nem gyűjtötte. 19. mesét talá-

lunk ebben a csoportban, melyeket Beszédes Valériával ellentétben nem neveznek új típusoknak. A Kigyóvőlegény mesetípusnak (BN 425 A) pl. Kálmány 4 változatát ismerte, kettőt Egyházaskéren gyűjtött, vagy a Csonka kezű lány (BN 706) három változata közül egyet Magyarszentmártonban gyűjtött. És ha már a mesék típusairól van szó, meg kell jegyezni, noha Beszédes Valéria megemlíti, hogy csak Berze Nagy népmese-katalógusát volt módjában használni, a szövegben mégis Aarne-Thompson (AaTh) típusszámokkal is találkozunk több helyen, ami a gyűjtő megjegyzése után kissé zavarólag hat.

Figyelemreméltó a mesék műfaji megoszlását mutató táblázat, miszerint a tündérmese lassú elszegényedését kell tudomásul vennünk; a trufa és legendamese viszont növekvő érdeklődésnek örvend. A novella és állatmese Kálmány gyűjteménye óta ugyancsak megfogyatkozott. Ez a jelenség azonban nemcsak a szajáni mesékre, hanem az egyetemes magyar mesekincsre is jellemző.

A mesék szerkezetét három mesemondó szövegén vizsgálva megállapítja, hogy míg az egyházaskéri Borbély Mihály (akitől Kálmány 51 mesét gyűjtött!) meséinek hosszabb bevezetője van, addig a szajáni mesemondó mindjárt a mese cselekményének a közepébe vág. A mesék stílárís szegénységét igazolja az is, hogy szép kezdő formulával alig találkozunk. Igaz ugyan, hogy a szajáni mesemondók kedvelik a versbetéteket (Hamupipóke, Jávorfácska, Sandri Bandi I. és II., A félig nyüzött bakkecske), és gyakran az egész mese párbeszédre épül (A kismacska tanácsa, A pórul járt szerelmesek I., A kakas és a tyúk).

A kötetet a mesék tipológiai meghatározása és a gazdag szakirodalom zárja. Összegezéssel még annyit: Beszédes Valéria szajáni népmesegyűjteménye az említett hiányosságoktól eltekintve értékes fejezete a jugoszláviai magyar folklórkutatásnak, és reméljük, hogy nem csak ígéret marad a Kálmány nyomában való további gyűjtés, amiről tanulmányában tesz említést.

VAJDA Zsuzsa

DRÁMATÖRTÉNET DRÁMAELEMZÉSEK NÉLKÜL

Nagy Péter: *Drámai arcélek*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1978

Számomra Nagy Péter a konzervatív színházi kritika legjellegzetesebb művelője.

S erre új könyvének, a nyolc íróportrét tartalmazó *Drámai arcélek*nek sem sikerült rációfolnia. Ellenkezőleg: a kötet a hagyományhoz forduló kritikust — a konzervatív drámatörténetet állítja elének.

Miben mutatkozik meg a Nagy Péter-i drámatörténet-írás (és kritika)